

ANNA ZELMA
Olsztyn, UWM

NAUCZANIE RELIGII WOBEC ZADANIA WSPIERANIA MŁODZIEŻY W POZNAWANIU I DOŚWIADCZANIU WIARY W ŚWIETLE ZAŁOŻEŃ PROGRAMOWYCH

1. Kilka uwag o pojęciu „poznawanie i doświadczanie wiary” – 2. Poznanie i doświadczanie wiary w gimnazjum – 3. Poznanie i doświadczanie wiary w szkołach ponadgimnazjalnych – 4. Uwagi końcowe

Nauczanie religii jest jednym z obszarów ujmowanej integralnie rzeczywistości katechetycznej, gdzie Kościół spełnia swoją posługę nauczania i wychowania w wierze młodego pokolenia. W ramach tej działalności posłani przez wspólną eklezjalną nauczyciele religii są wezwani do wypełniania różnych zadań związanych ze wspomaganiami uczniów w integralnej formacji. Znaczącą rolę spełnia tu poznawanie i doświadczanie wiary. Dlatego ważne wydaje się pytanie o to, w jakim zakresie i w jaki sposób działania edukacyjne projektowane przez autorów polskich dokumentów programowych nauczania religii w szkole uwzględniają to zadanie. Nie można bowiem podejmować integralnej formacji religijnej dzieci i młodzieży bez tego, co służy poznawaniu i doświadczaniu wiary. Co więcej, odkrywanie, rozumienie i przeżywanie treści wiary należy do podstawowych obszarów katechetycznej działalności Kościoła w środowisku szkolnym, zwłaszcza w katechezie młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Z tego choćby powodu warto przyrzeć się im nieco bliżej, co stanowi główny cel niniejszego przedłożenia.

Punktem wyjścia w poniższych analizach są kwestie dotyczące rozumienia kategorii „poznawanie i doświadczanie wiary”. Dopiero na tym tle można opisać założenia programowe obecne w obowiązujących dokumentach katechetycznych Kościoła katolickiego w Polsce — wprost lub pośrednio odnoszące się do nauczania religii w gimnazjum i w szkołach ponadgimnazjalnych.

1. Kilka uwag o pojęciu „poznawanie i doświadczanie wiary”

Współcześnie problematyka badawcza na temat wiary i jej rozwoju stała się nieodłącznym komponentem wielu opracowań katechetyków oraz analiz podejmowanych w ramach spotkań naukowych, sympozjów i konferencji organizowanych dla nauczycieli religii¹. Niejednokrotnie fascynuje rozległością tematyczną i wyraźnym odniesieniem do egzystencji młodego człowieka, poszukującego sensu życia i trwałych wartości, które wprost wiążą się z opcją fundamentalną oraz określają jakość podejmowanych wyborów i ludzkiego działania. Jednak materię i fenomen wiary nie dość prosto, a także bezpośrednio przełożyć na praktykę nauczania religii. W wielu obszarach katechetycznej działalności Kościoła, w tym także tej, która ma miejsce w środowisku szkolnym, teoria i praktyka są rozbieżne w kwestii poznawania i doświadczania wiary. Sam bowiem przedmiot dociekań naukowych, jakim jest wiara, trudno sprowadzić do rzeczywistości empirycznej². Jednak w celu podejmowania pedagogicznie pożądanych działań wspomagających uczniów w rozwoju wiary trzeba określić czym ona jest i w jaki sposób dokonuje się jej poznawanie i doświadczanie. Polscy katechetycy czynią wiele w tej kwestii. Uwzględniając perspektywę praktyczną, najczęściej wiążą proces poznawania i doświadczania wiary z integralną edukacją religijną³. Często rozpatrują go w kontekście formacji określanej także terminem „wychowanie wiary” lub „wychowanie do wiary”⁴

Pomijając szczegółowe dywagacje na ten temat, należy zauważyć, że analizując wiarę w kontekstach katechetycznych, główne w odniesieniu do procesu poznawania i doświadczania, katechetycy — za autorami dokumentów Kościoła — akcentują jej powiązanie z procesem nawrócenia, jaki dokonuje się w wychowankach za pośrednictwem ewangelizacji i katechizacji prowadzonej przez wspólnotę eklezjalną

¹ Przykładowo wymienić można tu następujące opracowania: J. CHARYTAŃSKI, *W kręgu zadań i treści katechezy*, Kraków 1992; R. CZEKAŁSKI, *Katecheza komunikacją wiary*, Płock 2006; M. MAJEWSKI, *Antropologiczna koncepcja katechezy*, Kraków 1995; TENŻE, *Tożsamość katechezy integralnej*, Kraków 1995; M. MARCZEWSKI, *Katecheza w służbie wiary. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu Prałatowi Doktorowi Bolesławowi Twardzickiemu*, red. W. Janiga, T. Kocór, Przemyśl 2004, s. 147–183.

² Więcej o tym pisze np. D. ADAMCZYK, *Tożsamość wiary chrześcijańskiej*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 7 (2007), nr 1, s. 37–49; M. LUBOMIRSKI, *Rodzaje wiary a jej modele teologiczne*, w: J. MÓŁKA, G. ŁUSZCZAK (red.), *Docere et educare. Księga dedykowana Księdzu Profesorowi Władysławowi Kubikowi SJ z okazji 50. rocznicy kapłaństwa oraz 60. rocznicy życia zakonnego*, Kraków 2008, s. 69–82.

³ Zob. np. Z. MAREK, *Wychować do wiary. Zagadnienia wychowania religijnego dziecka w wieku przedszkolnym*, Kraków 1996; R. WAWRZYŃIAK, *Wychowanie dzieci do wiary w aspekcie roku liturgicznego zadaniem rodziny, Kościoła i szkoły*, *Kat* 44 (2000), nr 12, s. 17–22.

⁴ Zob. np. S. DZIEKOŃSKI, *Wychowanie w duchu wiary uczniów szkoły podstawowej*, w: A. HAJDUK, J. MÓŁKA (red.), *Pedagogika wiary. Książka dedykowana Księdzu Profesorowi Zbigniewowi Markowi SJ w 60. rocznicę urodzin i 35. rocznicę kapłaństwa*, Kraków 2007, s. 422–435; A. OFFMAŃSKI, *Wychowanie młodzieży w wierze*, w: HAJDUK, MÓŁKA (red.), *dz. cyt.*, s. 437–454.

w szkole i w parafii⁵. Przywołując *Dyrektorium ogólne o katechizacji* stwierdzają, że wiara jako akt osobowy „(...) jest przede wszystkim nawróceniem do Jezusa Chrystusa, pełnym i szczerym przyłgnięciem do Jego Osoby oraz decyzją pójścia za Nim”⁶. Chodzi tu najogólniej o sytuację spotkania osoby z Jezusem Chrystusem, odczytania wezwania, jakie kieruje On do człowieka, i udzielenia na to zaproszenie wolnej odpowiedzi. „To «tak» powiedziane Jezusowi Chrystusowi”⁷ obejmuje powierzenie się Bogu, rozpoznanie rozumem i wolą oraz dobrowolne uznanie prawd objawionych, a także przemianę myśli i serca⁸. Jest ono zawsze darem łaski, która uprzedza i wspomaga w udzielaniu wolnej odpowiedzi⁹. W tak określonym akcie wiary istotne miejsce zajmuje świadome zaangażowanie we wspólnotę Kościoła, nieustanne nawracanie się i pogłębianie treści wiary oraz uczestniczenie w jego misji poprzez składanie świadectwa wiary w codziennym życiu¹⁰. Dlatego każdy człowiek, w którego sercu została zapoczątkowana wiara, potrzebuje odpowiedniego środowiska do jej rozwoju i osiągnięcia dojrzałości chrześcijańskiej. Niewątpliwie znaczącą rolę spełniają tu działania podejmowane przez rodzinę i wspólnotę Kościoła. Obejmują one różne płaszczyzny rozwoju wiary, a więc intelektualną, wolitywną i emocjonalną. Wśród nich na uwagę zasługuje wspieranie wychowanków w poznawaniu i doświadczaniu wiary.

Zasadniczo tak określone działanie wynika z ostatecznego celu katechezy, zmierzającego do doprowadzenia uczniów „nie tylko do spotkania z Jezusem, ale do zjednoczenia, a nawet głębokiej z Nim zażyłości”¹¹, wyrażanej w żywym, bezpośrednim i czynnym wyznawaniu wiary¹². Aby procesy te mogły dokonywać się w sposób uporządkowany, stopniowy i systematyczny, trzeba w działalności katechetycznej dowartościować proces integralnego przedstawiania orędzia ewangelicznego oraz ukazywać bogactwo treści wiary. Chodzi tu zwłaszcza o wieloaspektowe prezentowanie dynamiki wiary, prawd objawionych i norm życia chrześcijańskiego. Właśnie wiara rozjaśniana przez naukę staje się żywa, wyrazista i czynna¹³

⁵ Zob. np. S. DZIEKOŃSKI, *Zadania współczesnej katechezy w dokumentach katechetycznych Kościoła w Polsce*, w: TENŻE (red.), *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, Warszawa 2003, s. 103–122.

⁶ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, Poznań 1998, 53 (dalej: DOK); por. CZEKAŁSKI, *Katecheza komunikacją wiary*, s. 61–70; DZIEKOŃSKI, *Zadania współczesnej katechezy w dokumentach katechetycznych Kościoła w Polsce*, s. 103–104.

⁷ DOK 54.

⁸ DOK 55.

⁹ *Tamże*.

¹⁰ DOK 55–57.

¹¹ DOK 80.

¹² DOK 82.

¹³ E. ALBERICH, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tł. K. Misiaszek i in., Warszawa 2003, s. 125.

Zgodnie ze stwierdzeniami katechetyków, sam proces poznawania i doświadczania wiary można rozpatrywać zarówno w odniesieniu do pozyskiwania wiedzy o prawdach religijnych i moralnych¹⁴, jak też w powiązaniu z osobistym, opartym na decyzji woli i miłości, zaangażowaniu się w wiarę¹⁵. Pierwsza płaszczyzna działania katechetycznego wiąże się z rozwojem intelektualnym wychowanków. Obejmuje ona nie tylko proces przyswajania odkrywanych treści religijnych, ale także zdolność ich interpretowania zgodnie z nauczaniem Kościoła i zastosowania w codziennym życiu np. w formie formuł, wierzeń, rytów, tradycji¹⁶. Jednocześnie ukazuje potrzebę powiązania prawd wiary z życiem uczniów. Chodzi tu zwłaszcza o takie sytuacje edukacyjne, w toku których katechizowani mogą wiedzę religijną odnosić do konkretnej egzystencji i przeżywać ją we wspólnocie ludzi wierzących. Działania te obejmują religijną, a zarazem pogłębiającą, interpretację codziennej rzeczywistości, poszukiwanie w doświadczeniach Chrystusa i Kościoła źródła sensu dla własnych doświadczeń oraz nabywanie umiejętności wyrażania treści wiary w formie modlitwy, życia sakramentalnego, chrześcijańskiego działania i zaangażowania we wspólnotę eklezjalną¹⁷. Nie ulega bowiem wątpliwości, że intelektualnym procesom związanym z rozwojem wiary powinny zawsze towarzyszyć działania prowadzące do pełnego uczestnictwa w życiu Kościoła.

2. Poznanie i doświadczanie wiary w gimnazjum

Od 2001 r. do chwili obecnej jakość formacji integralnej uczniów w gimnazjum określają założenia opisane w programie *Wierzyć Chrystusowi* (AZ-01-3/01)¹⁸. Autorzy tego dokumentu wiele uwagi poświęcają kwestiom wprost odnoszącym się do sfery intelektualnej. Samo zaś poznawanie wiary wiąże z pogłębieniem treści katechetycznych, rozpoznawanych we wcześniejszych etapach edukacji religijnej i wspieraniem młodzieży w rozwijaniu wiary dojrzałej, świadomie wybieranej i wyznawanej¹⁹. Specyfika tak określonych działań edukacyjnych wprost wiąże się

¹⁴ W dokumentach Kościoła i literaturze katechetycznej poznanie treści wiary określane jest terminem *fides quae*; zob. np. DOK 85.

¹⁵ To zaangażowanie wiąże się z przyłgnięciem do wiary, często opisywanym za pośrednictwem terminu *fides qua*; zob. np. *tamże*.

¹⁶ ALBERICH, *dz. cyt.*, s. 141–142.

¹⁷ Zob. więcej na ten temat np. u: E. MŁYŃSKA, *Doświadczenie wiary w szkolnym nauczaniu religii*, StTB 18 (2000), s. 187–197.

¹⁸ KOMISJA WYCHOWANIA KATOLICKIEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, „*Wierzyć Chrystusowi*” *Program nauczania religii dla gimnazjum*, nr AZ-3-01/1, w: TAŻ, *Program nauczania religii*, Kraków 2001, s. 75–106 (dalej: PNRG01).

¹⁹ *Tamże*.

z wiekiem katechizowanych, poziomem ich rozwoju osobowego i chrześcijańskiego oraz kontekstem szkolnym, w jakim ma miejsce nauczanie religii²⁰

Uwzględniając uwarunkowania psychologiczne i potrzeby rozwojowe (głównie emocjonalne i intelektualne) w gimnazjum, autorzy programu *Wierzyć Chrystusowi* wiele uwagi poświęcają zagadnieniom doktrynalnym wynikającym wprost z *Credo*, a ubogaconym o elementy biblijne, liturgiczne i moralne²¹. Akcentują nie tyle jednostronny przekaz wiadomości religijnych czy też nabywanie przez młodzież pojęć etyczno-filozoficznych i teologicznych, ile kwestie, które są istotne dla życia z wiary. Podejmując zagadnienia dotyczące rzeczywistości nadprzyrodzonej, wiążą je wprost z działaniami katechetycznymi wspomagającymi proces odkrywania Chrystusa jako Pana i Zbawiciela oraz nawiązywania z Nim dialogu. Stąd też dowartościowują wielostronną aktywność uczniów w procesie poznawania prawd wiary i związanych z nimi zasad życia chrześcijańskiego. Daje się to zauważyć zwłaszcza w propozycjach dotyczących samodzielnego odbioru i przetwarzania przez uczniów wiadomości o Piśmie Świętym, tradycji i współczesnym nauczaniu Kościoła. Jednocześnie autorzy programu *Wierzyć Chrystusowi* zwracają uwagę na teologię sakramentów, zwłaszcza bierzmowania, którego przyjęcie jest zaplanowane w III klasie gimnazjum. Akcentują także rozpatrywanie treści wiary w kontekście pytań egzystencjalnych, jakie stawia dorastająca młodzież. Na tym etapie niezwykle istotne jest wspomaganie uczniów w odkrywaniu tajemnicy Boga działającego nie tylko w Starym i Nowym Przymierzu, ale także w rzeczywistości Kościoła, świata i w życiu każdego człowieka²². W związku z tym w centrum przepowiadania katechetycznego autorzy programu stawiają Chrystusa, który przychodzi do młodych z darem autentycznej wolności i miłości, działa w Kościele, zaprasza do zaangażowania się we wspólnotę ludzką i chrześcijańską oraz posyła do świata²³. Jednocześnie zakładają wspieranie katechizowanych w rozpoznawaniu *hic et nunc* odpowiedzi wiarą na słowo Boże²⁴. Działania te są ściśle zespolone z uzdalnianiem młodzieży do nabywania umiejętności właściwego interpretowania wybranych tekstów biblijnych, aktualizowania zawartego w nich orędzia i faktów dotyczących wybranych postaci biblijnych oraz właściwego rozumienia zbawczego dzieła Chrystusa²⁵. Pozwalają one stymulować wielostronną aktywność młodzieży

²⁰ Więcej o tym — w aspekcie psychologii rozwojowej i wychowawczej — piszą m.in.: S. KULPA-CZYŃSKI, *Psychologia rozwojowo-wychowawca nie tylko dla katechetów*, Lublin 2009, s. 175–185, oraz E. RYDZ, *Kształtowanie się religijności młodzieży w wieku gimnazjalnym*, w: J. STALA (red.), *Wychowanie młodzieży w średnim wieku szkolnym*, cz. II: *Wychowanie religijne i katecheza*, Tarnów 2007, s. 33–39.

²¹ PNRG01, s. 75–106.

²² *Tamże*, s. 75.

²³ *Tamże*, s. 75–76.

²⁴ *Tamże*, s. 77.

²⁵ *Tamże*, s. 79, 81.

w zakresie rozpatrywania tematów egzystencjalnych w kategoriach religijnych i odkrywania Boga jako Osobę zdolną zaspokoić pragnienia młodych. Daje się przy tym zauważyć wyraźne powiązanie poznania intelektualnego z przeżywaniem i doświadczeniem odkrywanych treści wiary. Np. w I klasie gimnazjum autorzy zakładają następujące działania katechetyczne:

(...) rozwijanie potrzeby poszukiwania (...) odpowiedzi [na pytania dotyczące istnienia człowieka] w dostępnych (...) źródłach, w tym także źródłach wiary, jakimi są Biblia i nauczanie Kościoła²⁶; poszukiwanie uzasadnień dla istnienia wielu religii²⁷, odkrywanie tajemnicy osoby Jezusa Chrystusa²⁸, rozwijanie przeświadczenia: o potrzebie posłuszeństwa Bogu, które wynika z przyjętej i wyznawanej wiary²⁹, (...) że życie interpretowane treściami wiary jest konsekwencją otrzymanego sakramentu chrztu³⁰

Ażeby tego dokonać, nauczyciel religii powinien zaktywizować ucznia i umożliwić mu poznawanie prawd wiary w powiązaniu z osobistym doświadczeniem i możliwością zastosowania w codziennym życiu. Zwykle dokonuje się to poprzez dowartościowanie metod dydaktycznych opartych na samodzielnym poszukiwaniu i rozwiązywaniu problemów. Młodzież, rozpoznając informacje dotyczące Biblii i jej religijnego znaczenia dla chrześcijan, natury człowieka w świetle wiary w Boga Stwórcę, działania Boga w zawieranych z ludźmi przymierzach, odkrywa treści doktrynalne istotne dla życia z wiary. Jednocześnie zostaje zaproszona do nabywania wrażliwości religijnej i kształtowania postaw wynikających z dojrzałej wiary³¹. Te wymiary teleologii nauczania religii znajdują również odbicie w II klasie gimnazjum. Autorzy programu zakładają wspieranie młodzieży w określaniu ludzkich pragnień i dążeń, przy jednoczesnym wyzwaniu poczucia bezpieczeństwa i możliwości zaspokojenia ludzkich pragnień przez Boga. Przewidują też interakcje katechetyczne ukierunkowane na odkrywanie „tajemnicy Boga, który (...) w Chrystusie wyzwala człowieka z grzechu i jego skutków”³². Z tym wiąże się uzdalnianie młodzieży do „łączenia występującego w świecie zła z działaniem człowieka, które jest przeciwne ofercie złożonej ludzkości przez Boga i oparte zostaje na korzystaniu w życiu z pseudowolności”³³. Są to elementy dydaktyczne, ważne w kontekście odkrywania treści dotyczących życia wiecznego³⁴ oraz „budzenia i rozwijania wiary w obecność i działanie Jezusa Chrystusa w sakramentach Kościoła stanowiących dla wierzących źródło życia Bożego”³⁵. Kwestie te wprost wiążą się z poznaniem

²⁶ *Tamże*, s. 77.

²⁷ *Tamże*, s. 78.

²⁸ *Tamże*, s. 81.

²⁹ *Tamże*, s. 83.

³⁰ *Tamże*.

³¹ *Tamże*, s. 77–85.

³² *Tamże*, s. 86.

³³ *Tamże*, s. 87.

³⁴ *Tamże*, s. 92.

³⁵ *Tamże*, s. 91.

i doświadczeniem wiary. Ich rzetelne i efektywne wychowawczo podejmowanie w toku lekcji religii wymaga od katechety czynności, które mają zarówno charakter wywoływania, ukierunkowywania i wspomagania wielostronnej aktywności młodzieży w procesie nauczania religii, jak i przekazu określonych wiadomości religijnych. Chodzi tu o świadome organizowanie układu czynności nauczania–uczenia się, w toku których nauczyciel religii nie tylko zapoznaje w treściami wiary dotyczącymi zbawczego działania Jezusa Chrystusa³⁶, ale także stymuluje aktywność własną młodzieży. Na szczególną uwagę, zdaniem autorów programu, zasługuje wprowadzanie uczniów II klasy gimnazjum w przeżywanie treści religijnych³⁷. Kontynuacja realizacji tych działań edukacyjnych następuje w III klasie gimnazjum. Dzięki czynnościom ukierunkowanym na osiągnięcie takich celów, jak wspomaganie w rozpoznawaniu obecności i działania Chrystusa w Kościele, „odkrywanie roli i zadań wspólnoty wierzących chrześcijan wobec świata”³⁸, katecheta zmierza do ukazania istoty przeżywania wiary we wspólnocie eklezjalnej. Ważne są przy tym odwołania do różnych doświadczeń uczniów związanych z tworzeniem więzów osobowych i życiem we wspólnocie³⁹. Sprzyjają one naturalnej możliwości uruchamiania pytań, zainteresowań, osobistych znaczeń oraz posiadanych obrazów wspólnoty i Kościoła. Umożliwiają dialog edukacyjny, w toku którego następuje rozróżnienie właściwych pojęć: „relacji interpersonalnych”, „wspólnoty”, „Kościoła”, od tych, które są niewłaściwe, zafałszowane, ukształtowane pod wpływem współczesnej kultury⁴⁰. W tym kontekście możliwe staje się także wspieranie młodzieży w nabywaniu umiejętności religijnej interpretacji ludzkiego doświadczenia⁴¹. U podstaw wszystkich wyżej wymienionych działań edukacyjnych znajduje się zasada korelacji między sytuacjami intensywnie, świadomie, refleksyjnie przeżywanymi przez młodzież, poddany interpretacji, wyrażonymi, zobiektywizowanymi i przemieniającymi a orędziem objawionym przez Chrystusa⁴². Od strony dydaktycznej korelacja polega na „odbieraniu adresatów katechezy [tu: młodzieży gimnazjalnej] z tego miejsca, gdzie się znajdują, (...) także na takim zaostrożeniu orędzia Bożego, aby mogło ono do nich dotrzeć i ich osiągnąć w tym właśnie punkcie ich sytuacji życiowej”⁴³. Znajduje to odbicie w wychodzeniu, „kiedy tylko jest to możliwe, od doświadczeń życiowych katechizowanych i powracaniu do nich,

³⁶ *Tamże*, s. 89–92.

³⁷ *Tamże*.

³⁸ *Tamże*, s. 95.

³⁹ *Tamże*.

⁴⁰ *Tamże*, s. 102–103.

⁴¹ Zob. więcej na ten temat np. u: K. WOLSZA, *Doświadczenie religijne i możliwości jego kształtowania*, w: R. CHAŁUPNIAK, J. KOSTORZ, W. SPYRA (red.), *Aktywizacja w katechezie. Szansa czy zagrożenie?* (Opolska Biblioteka Teologiczna 49), Opole 2002, s. 12–15.

⁴² ALBERICH, *dz. cyt.*, s. 106–117.

⁴³ R. MURAWSKI, *Katecheza korelacji*, ComP 3 (1983), nr 1, s. 104.

po naświetleniu i zinterpretowaniu ich światłem Objawienia Bożego”⁴⁴. W ten sposób następuje wzbudzanie i poszerzanie u młodzieży obszaru osobistego doświadczenia o nowe, pogłębione aspekty rzeczywistości oraz aktywne przyswajanie pojęć religijnych, słów, tekstów, obrazów, symboli. Jednocześnie

proponuje się (...) następujące etapy identyfikowania doświadczeń osobistych uczniów z doświadczeniami biblijnymi i eklezjalnymi: wybór i opis doświadczenia ludzkiego, wydobywanie głębi doświadczenia egzystencjalnego, łączenie doświadczenia egzystencjalnego z biblijnymi i chrześcijańskimi oraz zainicjowanie dialogu pomiędzy nimi, wreszcie dokonanie przekładu odpowiedzi religijnej na doświadczenie teraźniejsze⁴⁵

W procesach tych istotną, aktywizującą rolę spełnia zachęcanie do obserwacji świata, religijnej interpretacji doświadczeń naturalnych, ciągłej wymiany doświadczeń — wzbogacone refleksją, ekspresją słowną i plastyczną oraz aktami życia religijnego⁴⁶. Również wdrażanie do udziału w liturgii, nabożeństwach, modlitwie wspólnej i indywidualnej sprzyja doświadczaniu wiary⁴⁷. W ten sposób nauczanie religii w środowisku szkolnym realizuje zadanie wspierania młodzieży w poznawaniu i doświadczaniu wiary. Pozwala nie tylko odkrywać treści wiary, ale także odnosić je do własnych sytuacji egzystencjalnych i celebrować we wspólnocie Kościoła.

3. Poznawanie i doświadczanie wiary w szkołach ponadgimnazjalnych

Kontynuację działań katechetycznych ukierunkowanych na wspieranie młodzieży w poznawaniu i doświadczaniu wiary daje się zauważyć w programie *Świadek Chrystusa* (AZ-4-01/1)⁴⁸ i *Z Chrystusem* (AZ-5-01/1)⁴⁹. Dokumenty te określają kierunek i jakość nauczania religii w szkołach ponadgimnazjalnych. Pierwszy program adresowany jest do katechetów pracujących z młodzieżą licealną, drugi do nauczających religii w szkole zawodowej.

Zarówno w jednym, jak i w drugim programie zakładane działania katechetyczne są ściśle zespolone ze wspieraniem młodzieży w aktywnym poznawaniu i doświadczaniu wiary. Zdaniem autorów umiejętnie prowadzone lekcje religii, wzbogacone o metody biblijne, liturgiczne i dyskusyjne, mają bowiem zmierzać

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ P. TOMASIK, *Religia w dialogu z edukacją. Studium na temat korelacji nauczania religii katolickiej z polską edukacją szkolną*, Warszawa 2004, s. 146.

⁴⁶ Szerzej na ten temat pisze m.in. ALBERICH, *dz. cyt.*, s. 116–117.

⁴⁷ PNRG01, s. 75–76.

⁴⁸ KOMISJA WYCHOWANIA KATOLICKIEGO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI, „*Świadek Chrystusa*” *Program nauczania religii dla liceum profilowanego*, nr AZ-4-01/1, w: TAŻ, *Program nauczania religii*, Kraków 2001, s. 107–140 (dalej: PNRL01).

⁴⁹ TAŻ, „*Z Chrystusem*”. *Program nauczania religii dla szkoły zawodowej*, nr AZ-5-01/1, w: TAŻ, *Program nauczania religii*, Kraków 2001, s. 141–160 (dalej: PNRZ01).

do pomagania młodzieży w odkrywaniu człowieczeństwa jako daru danego przez Boga, aktywizowaniu do poszukiwania i odnalezienia swojego chrześcijańskiego powołania w Kościele, świecie i rodzinie oraz uzdalniania do dawania świadectwa wiary⁵⁰ W I klasie liceum, podobnie jak w III klasie gimnazjum, ma miejsce wyraźne odwołanie do osobistych i bardzo zróżnicowanych doświadczeń młodzieży. Odwołania te dotyczą Kościoła odkrywanego w wyznaniu wiary, sakramentach, modlitwie i moralności. Bardzo ważne jest tutaj, by katecheci wspomagali uczniów w oczyszczaniu obrazu Kościoła i życia chrześcijańskiego, jednocześnie motywując do wiary i umożliwiając doświadczenie związku wiary z sensem życia i działania⁵¹. W związku z tym autorzy zakładają zarówno rozpoznawanie na nowo relacji między Kościołem a słowem Bożym, jak też odkrywanie sensu udziału we Mszy św. Przewidują również wspomaganie młodzieży w rozpoznawaniu właściwych znaczeń takich pojęć, jak: Kościół, Biblia, modlitwa i sakramenty⁵². Działania te są kontynuowane w II klasie liceum. Na tym etapie edukacji religijnej rysuje się wyraźniej odwołanie do problemów współczesnego świata, z jakimi spotykają się katechizowani. Chrześcijańska ocena tych problemów ma być dokonywana głównie w świetle tekstów biblijnych. Autorzy programu *Świadek Chrystusa* zakładają również wspieranie młodzieży w „rozumieniu odkupienia jako przywrócenia człowieka i świata Bogu”⁵³, odkrywaniu właściwego sensu daru prawdziwej wolności w Chrystusie, rozpoznawaniu istoty odpowiedzialności uczniów Chrystusa za świat i pogłębianie rozumienia prawd związanych z eschatologią⁵⁴ Logiczne dopełnienie tych czynności edukacyjnych następuje w III klasie liceum. Z tematyki życiowego i chrześcijańskiego powołania do świętości oraz składania świadectwa wiary w rodzinie wynikają działania katechetyczne skoncentrowane wokół wspierania młodzieży w rozpoznawaniu jednoznacznej nauki Kościoła o małżeństwie i rodzinie. Ich osiaganie związane jest z odwołaniem się do Pisma Świętego — głównie tekstów dotyczących stworzenia i odkupienia, powołania proponowanego przez Boga oraz do Chrystusowej pedagogii wolności i miłości⁵⁵. Pojawiają się także cele związane z odkrywaniem istoty i znaczenia Kościoła domowego⁵⁶ Wszystkim tym procesom katechetycznym towarzyszy, podobnie jak w gimnazjum, korelacja treści wiary i wiedzy ogólnej oraz identyfikowanie osobistych doświadczeń młodzieży z doświadczeniami biblijnymi i eklezyjalnymi⁵⁷ Takie wyakcentowanie kwestii doktrynalnych i powiązanie ich z zagadnieniami moralnymi wydaje się bardzo

⁵⁰ PNRL01, s. 107; PNRZ01, s. 142.

⁵¹ PNRL01, s. 116.

⁵² *Tamże*, s. 117.

⁵³ *Tamże*, s. 128.

⁵⁴ *Tamże*, s. 121–128.

⁵⁵ *Tamże*, s. 130–138.

⁵⁶ *Tamże*, s. 136–137.

⁵⁷ *Tamże*, s. 107–140.

ważnym elementem szkolnej katechizacji. Służy bowiem poznawaniu różnych wymiarów wiedzy religijnej, odnoszeniu ich do sytuacji egzystencjalnej ucznia i doświadczeniu tak w życiu osobistym, jak też we wspólnocie Kościoła i w rodzinie. Pozwala też dostosować sposób głoszenia treści doktrynalnych do wieku i potrzeb odbiorców szkolnego nauczania religii. Jednocześnie decyduje o skierowaniu głoszonych treści wiary do młodych odbiorców szkolnego nauczania religii i zestawieniu ich z wiarą młodzieży⁵⁸

W programie *Z Chrystusem*, opracowanym do nauczania religii w szkole zawodowej, poznawanie i pogłębianie podstawowych prawd wiary zostało powiązane z wyraźnym i częstym odwołaniem do doświadczeń, jakie katechizowani mają w związku z życiem w rodzinie, szkole, grupie rówieśniczej, społeczności lokalnej, narodowej i eklezjalnej⁵⁹ I tak w I klasie szkoły zawodowej autorzy proponują działania katechetyczne związane ze wspieraniem młodzieży w: (1) pogłębianiu treści dotyczących dzieła stworzenia i odkupienia — rozpatrywanego w kontekście roku liturgicznego; (2) zrozumieniu chrześcijańskiego, odczytywanego w świetle tekstów biblijnych, wezwania do nawrócenia i wiary; (3) odczytywaniu na nowo — i w pełniejszym zakresie — zagadnień eschatologicznych⁶⁰. Jednocześnie zakładają odwołanie do religijnych doświadczeń uczniów, związanych z przeżywaniem roku kościelnego, życia sakramentalnego, Eucharystii i miłości jako zasady życia Kościoła, by pomóc im w rozpoznawaniu odpowiedzi, jakie daje wiara na problemy egzystencjalne⁶¹. Przy tym autorzy programu *Z Chrystusem* słusznie proponują organizowanie sytuacji edukacyjnych, w toku których katechizowani mogą rozpoznawać różne oblicza miłości Boga⁶². Osiągnięcie tak zakładanych celów ma pomóc młodzieży w rozpoznaniu prawdy o miłości Boga wobec dzieła stworzenia, dostrzeganiu relacji między Bogiem a światem oraz odkryciu prawdy o jakości autentycznego zaangażowania chrześcijan w dzieje świata, będącego wyrazem zgody na świat i odrzucenia pokusy odgródnienia się od niego. Jest to istotne założenie programowe związane z poznawaniem i doświadczeniem wiary. Uwzględnia ono sytuację egzystencjalną młodzieży ze szkoły zawodowej i dynamikę rozwoju młodego człowieka. Właśnie ta grupa uczniów często, w wyniku osobistych doświadczeń w rodzinie, ma zniekształcony obraz Boga oraz przeżywa liczne problemy w odkrywaniu Go jako miłującego Ojca, zatroskanego o każdego człowieka i działającego w życiu poszczególnych osób⁶³. Dopełnienie tej teleologii ma miejsce

⁵⁸ Więcej o tego typu działaniach katechetycznych, analizowanych w kontekście wyznawania wiary przez młodzież, pisze np. R. BLEISTEIN, *Wyznanie wiary*, w: J. GEVAERT (red.), *Słownik katechetyczny*, tł. K. Kozak, Warszawa 2007, s. 994–996.

⁵⁹ PNRZ01, s. 141–160.

⁶⁰ *Tamże*, s. 144–150.

⁶¹ *Tamże*, s. 142–150.

⁶² *Tamże*.

⁶³ W tym miejscu warto dodać, że do takich wniosków prowadzą badania socjologiczne, psychologiczne i pedagogiczne realizowane w różnych grupach młodzieży, także tej, która uczy się w szkole za-

w II klasie szkoły zawodowej — w odniesieniu do problematyki małżeństwa i rodziny oraz powołania życiowego. Wśród celów można znaleźć następujące zapisy:

(...) pogłębienie rozumienia wartości małżeństwa i rodziny⁶⁴, pogłębienie rozumienia związku „cywilizacji życia” z rodziną i małżeństwem⁶⁵, pogłębienie motywacji do pracy nad sobą w kontekście podjęcia zadań małżeńskich i rodzinnych⁶⁶, wprowadzenie w liturgię Kościoła domowego⁶⁷

Dążenie do osiągnięcia tych zamierzeń wymaga odwołania się do Pisma Świętego i jednoznacznego przedstawiania nauki Kościoła, a więc treści wprost odnoszących się do rzeczywistości wiary. Wszystkie te zamierzenia katechetyczne są zbieżne z celami nauczania religii w III klasie liceum. W szkole zawodowej implikują jednak węższy, dostosowany do poziomu rozwoju intelektualnego, emocjonalnego i religijnego, zakres zagadnień podejmowanych podczas lekcji religii. Nie oznacza to jednak „równania w dół”, lecz wskazuje na potrzebę wyakcentowania tego, co służy najpierw rozwiązywaniu problemów życiowych, zainteresowaniu wartościami ludzkimi i nadprzyrodzonymi, a następnie nawiązaniu osobowej relacji z Chrystusem, zmienianiu z Nim świata i tworzeniu własnej rodziny. Zapewne nieodzowne będą tu działania związane z organizowaniem doświadczeń, zwłaszcza w zakresie życia wiarą na co dzień. Trzeba przy tym zwrócić uwagę na odpowiedni sposób komunikowania z młodzieżą szkół zawodowych. Jak zauważa T. LENCZEWSKI,

zanim zacznie się używać języka ścisłej katechezy, trzeba będzie często zejść na płaszczyznę, do której wszyscy mają łatwy dostęp, zatrzymać się na płaszczyźnie naturalnej. Tego typu prekatecheza będzie budowaniem terenu dla właściwego nauczania, przepajaniem ubogiego świata wartościami ludzkimi i duchowymi, oddalaniem przeszkód uniemożliwiających przyjęcie słowa Bożego⁶⁸

Tak więc autorzy programów: *Świadek Chrystusa* i *Z Chrystusem*, wychodząc naprzeciw potrzebom rozwojowym młodzieży i typowej dla nich sytuacji egzystencjalnej, mają na uwadze przede wszystkim treści wiary, które są odpowiedzią na potrzeby psychiczne uczniów szkół ponadgimnazjalnych. Innymi słowy, nie redukując wiary do niektórych, wybranych arbitralnie, kwestii doktrynalnych, akcentują treści, które decydują o odkrywaniu mocy wiary chrześcijańskiej w życiu młodego człowieka. I chociaż autorzy programów nie pomijają żadnej kwestii doktrynalnej, to jednak wiele uwagi poświęcają ukazywaniu Chrystusa jako Ideału, Mistrza życia

wodowej. Również rozmowy z nauczycielami religii i obserwacja uczestnicząca, podejmowana w ramach hospitacji studentów odbywających praktyki pedagogiczne, potwierdza wnioski wyprowadzone przez badaczy. Zainteresowanych tą kwestią odsyła się m.in. do: A. BAŁASIAK, *Młodzi — świat wartości*, Kraków 2002; T. LENCZEWSKI, *Nauczanie religii w szkołach zawodowych*, AK 143 (2004), z. 1, s. 79–87; T.Z. GARLEJA, *Nadzieje i obawy młodzieży szkół zawodowych*, „Pedagogika Pracy” 36 (2000), s. 41–48.

⁶⁴ PNRZ01, s. 154.

⁶⁵ PNRZ01, s. 155.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ PNRZ01, s. 156.

⁶⁸ LENCZEWSKI, *art. cyt.*, s. 86.

i Osoby, która zaspokaja najgłębsze tęsknoty młodego człowieka. W ten sposób chcą wspomagać uczniów w rewizji myślenia o rzeczywistości wiary oraz skłaniać do odkrywania jej egzystencjalnego znaczenia.

4. Uwagi końcowe

Zakładane w analizowanych programach nauczania religii kwestie dotyczące poznawania i doświadczania wiary uwidaczniają kilka istotnych elementów struktury przekazu i doświadczania treści doktrynalnych. Wyraźnie ukazują, że profesjonalne wysiłki nauczyciela religii związane ze wspieraniem młodzieży w rozwoju wiary wymagają systematycznego i pogłębionego przekazu depozytu wiary i organizowania sytuacji związanych z przeżywaniem tego, co zostało rozpoznane. Chodzi tu zwłaszcza o hierarchiczne uporządkowanie treści doktrynalnych i powiązanie ich z działaniem zbawczym Boga w Jezusie Chrystusie oraz wyraźne odniesienie do sytuacji życia młodzieży. Do osiągnięcia takich zamierzeń potrzeba najpierw działań związanych z odwołaniem się do znaczeń i doświadczeń nabytych przez uczniów poza lekcją religii. Następnie ważne są czynności umożliwiające młodzieży konstruowanie nowych znaczeń i nabywanie doświadczeń związanych z tematem katechezy. Chodzi tu głównie o uzdalnianie katechizowanych do samodzielnego i jednocześnie trafnego poszukiwania znaczeń, strukturyzowania przemyśleń, opracowania wspólnego, grupowego stanowiska, wzmacniającego wiarę rozumną i przygotowującego do trafnego wyboru dobra w sytuacjach problemowych. Zadanie nauczyciela religii nie ogranicza się jednak tylko do swobodnej aktywizacji uczniów, lecz wymaga odpowiedniego kierowania procesem samodzielnego poszukiwania znaczeń i wprowadzania w myślenie w duchu wiary chrześcijańskiej. Mamy tu na myśli przede wszystkim potrzebę zwracania uwagi na to, by negocjowanie wspólnego stanowiska nie było za daleko posunięte, zwłaszcza w odniesieniu do depozytu wiary i niezmiennych norm moralnych. Poza tym zadaniem nauczyciela religii jest także kierowanie aktywnością ucznia, aby interpretując treści wiary, potrafił zestawiać je i weryfikować z osobistą wiarą.

Odpowiednie działania edukacyjne nauczyciela religii, związane z łączeniem wiedzy religijnej uczniów z osobistym doświadczeniem, pozwolą młodzieży odkrywać sens i znaczenie wiary. Jednocześnie staną się punktem wyjścia w dalszym procesie formacji chrześcijańskiej. Chodzi tu głównie o odpowiednie, motywowane wiarą, zaangażowanie młodzieży w proces kształtowania postaw społecznych i religijnych świadczących o autentycznej miłości Chrystusa i Kościoła.

The teaching of religion towards the duty of support of the youth in their learning and experiencing of faith in the light of the programme guidelines

SUMMARY

The teaching of religion in schools is an integral part of the catechetical activity of the Church. Its role is to support the pupils in their interpersonal and Christian relations. It is essential that, in order to fulfil oneself, a person needs to learn about and experience faith. This is the element that has a great impact on the quality of the relations of the young people with God and on becoming an actual and trustworthy student of Christ in the community of Church, in the family and in the world.

The aim of this article is to search for the answer to the question: to which extent and in what way does the educational activity designed in programme documents of the teaching of religion in elementary schools and high schools relate to the issue of learning about and experiencing faith by the young people. This is the reason why the issues of 'learning about and experiencing faith' will be discussed first. Later this will serve as a setting to the programme guidelines directly or indirectly referring to the support of the youth in elementary schools and high schools in their learning and experiencing faith. Bulk of the attention was drawn to the issues of the religious knowledge to be passed on the young people and on generating the chances for the implementation of the faith in personal life.